

– Portugáliával, nemzetünk bölcsőjével, hiszen tőle örököltük az anyanyelvet, kultúrának alapjait, országunk egységes területi keretei és hozzá fűznek családi kötelékek is a bevándorlók egymást követő generációin keresztül.”³⁴

Rezümé

Tanulmányom a portugál–brazil viszony alakulásának három epizódját mutatja be az 1890-es évekből. Mindhárom epizód a két ország kapcsolatának kiegyensúlyozatlanságára utal, és jelzi, hogy az egykori anyaország és korábbi gyarmata mennyire különböző módon építette be identitásába és politikájába a másikkal való viszonyulását. A testvéri kötelék nyilvánvaló elemeit mindkét fél számon tartotta, de Brazília, a fiatal amerikai köztársaság inkább közönnyel, míg Portugália a támaszt kereső, gyengülő monarchia inkább vágyakozva tekintett az Atlanti-óceán túlsó partján kínálkozó együttműködési lehetőségekre.

Kulcsszavak

Brazília; Portugália; boldog békeévek; portugál–brazil viszony; identitás; diplomácia.

Abstract

Fraternal indifference and fraternal wistfulness – some issues of Brazilian-Portuguese relations in the 1890s

This essay presents three episodes in the evolution of the Portuguese-Brazilian relationship in the 1890s. All three episodes reflect imbalances in the relationship between the two countries. They indicate the different ways in which the former mother country and its former colonies negotiated their relationship with each other in terms of identity and politics. Both sides relied on fraternal bonding, but Brazil, the young American republic, was more the reluctant party, while Portugal, the weakening monarchy in need of support, was more eager to see opportunities for cooperation across the Atlantic.

Keywords

Brazil; Portugal; Belle Époque; Luso-Brazilian rapprochement; identity; diplomacy

³⁴ Idézi CERVO – MAGALHÃES: 238–239.

HORVÁTH EMŐKE

Az önalkalmazás útjai Kubában, 1990–2018

A Szovjetunió és a szocialista blokk összeomlása szinte kataklizmaszerű változásokat idézett elő mindenekelőtt a kubai gazdaságban, de hatással volt a társadalom átforgalmazására is. Az adott társadalmi szerkezet a továbbiakban már nem volt fenntartható, mivel a Fidel Castro vezette kormányzat a hatékonyabb termelés és a foglalkoztatás biztosítása érdekében kénytelen volt nyitni a szövetkezeti tulajdonforma és az önalkalmazás (*cuentapropismo*) irányába.

A *cuentapropismo* (az önalkalmazásban álló személyek) jelensége 1993 óta létező új foglalkoztatási forma lett Kubában, amely egyfajta robbanást idézett elő, és szinte szétfeszítette a korabeli társadalmi-gazdasági kereteket, az önalkalmazásban álló személyek pedig napjainkra létszámukban egyre növekvő és sokszor irigyelt társadalmi csoportot képviselnek országszerte. Bár már negyedszázada átítatja a sziget szocialistának nevezett társadalmi szerkezetét az önalkalmazás rendszere, átfogó szociológiai elemzések nem születtek a kérdéssel kapcsolatban, annak ellenére, hogy kubai és külföldi szerzők egyaránt foglalkoztak ezen társadalmi jelenség egyes aspektusainak és szakaszainak a vizsgálatával. A kérdés elemzéséhez felhasznált adatokat alapvetően három forrásból merítettem. Egyrészt az ENSZ keretében működő CEPAL¹ (*Comisión Económica para América Latina y el Caribe*, Latin-Amerika és a Karib térség Gazdasági Bizottsága) éves jelentéseiből, valamint a *cuentapropismo* kérdését is érintő felmérések (2017, 2018) eredményeiből, illetve a kubai Nemzeti Statisztikai és Információs Hivatal (*Oficina Nacional de Estadística e Información*, ONEI) adataiból.² A hivatkozott független felméréseket nem kubai intézmények készítették, ezért jó ellenpontját alkotják a kubai hivatalos adat-

¹ A CEPAL egyike az ENSZ öt regionális intézményeinek, 1948-ban alakult meg, székhelye Santiago de Chilében található. A Bizottság célja, hogy elősegítse a térség országainak gazdasági fejlődését, ennek érdekében támogatja az országok közötti együttműködést. Az idők folyamán két újabb székhely jött létre, az egyik 1951-ben Mexikóvárosban Közép-Amerikára fókuszálva, a Karib térséget pedig az 1966-ban Trinidad y Tobago fővárosában (Port of Spain) alapított alközpont képviseli. A CEPAL tagállamai között nemcsak latin-amerikai és karibi, hanem európai országok is vannak. Elsősorban azok az európai országok képviseltetik magukat a szervezetben, melyek gyarmatosítók voltak a térségben és jelenleg is intenzív kapcsolatokat ápolnak a régióval, úgynevezett tengerentúli területeik vannak itt, pl. Franciaország, a Holland Királyság, de Németország és Olaszország is tagja a szervezetnek. Egyes karibi szigetek csak társult tagok, ezek között említhető Anguilla, amely Nagy-Britannia tengerentúli területe, vagy Aruba, amely autonóm területként Hollandia alkotmányos részét képezi. A CEPAL honlapja a következő címen érhető el: cepal.org.

² Az ONEI honlapja az alábbi címen érhető el: one.cu/PublicacionesDigitales/FichaPublicacion.asp?CodPublicacion=13&CodDireccion=3 (letöltés: 2019. június 27.)

közléseknek.³ Az első felmérés 2017. október 26. és november 15. között készült az észak-amerikai *Center for Insights in Survey Research* (CISR) közvéleménykutató intézet szakmai irányításával. Ez a kutatás kifejezetten a *cuentapropismo* jelenségére koncentrált. A másik reprezentatív felmérés 2018. június 4–11. között a *CubaData* projekt keretében amerikai és mexikói kutatók részvételével és 2287 kubai adatközlő bevonásával készült. Ebben az esetben a huszonkét kérdés közül csupán egy volt olyan, amely közvetlenül az önalkalmazás problémájára kérdezett rá, de két további kérdésre adott választ szintén bevonható az elemzés körébe. Írásomban azt vizsgálom, hogy napjainkban milyen helyzet jellemzi a *cuentapropismo* intézményét, a hatalom hogyan viszonyul hozzá, illetve a jogszabályi változások milyen további irányt szabnak e gazdasági-társadalmi jelenség számára.

A *cuentapropismo* megjelenése és a korai évek

A *cuentapropismo* intézménye akkor jelent meg ismét Kubában, amikor 1990-et követően, a Szovjetunió és a keleti blokk összeomlásának hatására a szigetország rendkívül nehéz gazdasági helyzetbe került, mindenekelőtt a szocialista országok anyagi támogatásainak, a szovjet olaj hirtelen elmaradásának, a Szovjetunió és a szocialista országok által működtetett Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa (KGST) megszűnésének, a biztos piacok és a kedvező árviszonyok eltűnésének következtében. Az 1990-től kezdődő időszakot Fidel Castro a *Período Especial* névvel illette, melynek legnehezebb évei 1994-ig tartottak.⁴ Erre az időszakra az ország lakossága számára már csak távoli emléket jelentettek a kubai forradalom győzelmé előtt létező önalkalmazási formák, melyek elsősorban a szolgáltató szektorban voltak jellemzőek és a szocialista időkben is ezen a területen éledtek leghamarabb újjá, bár nem kizárólagosan azt érintették. A súlyos gazdasági helyzet megkövetelte, hogy a kormány változtasson a jogi szabályozáson és megfelelő háttérrel teremtsen a lakosság ellátását segítő reformintézkedések számára. Ezen indokok következtében 1993. július 26-án Fidel Castro a Moncada laktanya ellen intézett

támadás negyvenedik évfordulóján mondott beszédében hosszasan foglalkozott a gazdasági nehézségek kérdésével.⁵ Megállapítása szerint a Szovjetunió megszűnése kettős blokádnak alá vonta Kubát, mivel 1989-ben még 8 milliárd 139 millió dollárt tett ki a kubai import összege, ami egy éven belül csaknem negyedére, 2 milliárd 236 millió dollárra csökkent, mivel az import a fennálló USA embargó következtében a legnagyobb volumenben a Szovjetunióból és a szovjet blokk országaiból származott.⁶ 1989 és 1993 között a kubai hazai termelés 35%-kal, az export 79%-kal, az import 75%-kal csökkent. A szovjet olajimport 1989-ben még 13,3 millió tonnát tett ki, de 1992-re csaknem tizedére esett vissza, ugyanis ebben az évben csupán 1,8 millió tonna olaj érkezett Oroszországból (az előző évben felbomlott a Szovjetunió).⁷ A gondokat tetézte a konvertibilis valuta súlyos hiánya, amit ugyancsak a Szovjetunió megszűnése vont maga után, hiszen ettől kezdve nem lehetett rubellel fizetni. Még ebben az évben bejelentésre került, hogy több mint 100 féle magán-szektori foglalkozást engedélyez a kormány és új helyzet állt elő a dollár használatának tekintetében is, mivel a dollár tartós feketepiaci jelenléte kikényszerítette ezt a gazdasági lépést. 1993-ban hozzávetőlegesen 200 millió dollár volt forgalomban a kubai háztartások révén a fekete piacon, ugyanis a külföldön élő kubaiak rendszeresen támogatták a szigetországban maradt rokonaikat, havonta küldtek számukra dollárt, melynek segítségével az alapvető élelmiszerek megvásárlását biztosították hozzátartozóiknak a valutáért árusító, népnyelven csak *chopinnek* nevezett üzletekben (*Tiendas de Recuperación de Divisas*, TRD).⁸ A kubai kormány dekriminalizálta a dollár birtoklását és szabályozta a dollár és a kubai peso árfolyamát, ekkor 25 pesót kellett fizetni 1 amerikai dollárért.⁹

³ Az alábbi anyagokat használtam fel: *Cuentapropistas: A Survey of Cuban Entrepreneurs*. October 26 – November 25, 2017. Center for Insights in Survey Research; Ted A. HENKEN: *Entrepreneurial Activity in Cuba's Private Sector. The Changing Policy Landscape*, 2015, worldpolicy.org/wp-content/uploads/2015/12/CEF-Entrepreneurial-Fact-Sheet.pdf (Letöltve: 2019. 08. 15.); Armando CHAGUACEDA – Elaine ACOSTA – Juan Manuel TRAK – Rodrigo SALAZAR-ELENA: *Cuba: exploring citizen opinions under the Díaz-Canel government*, cubadata.com/files/informe_en.pdf (Letöltve: 2019. 08. 15.)

⁴ A kérdéshez részletesebben lásd: Mark Q. SAWYER: *Racial Politics in Post-Revolutionary Cuba*, Cambridge, University Press, 2006, különösen 102–154; Jessica F. GIBBS: *US Policy Towards Cuba Since the Cold War*, Abingdon – New York, Routledge, 2011, különösen 27–45; *Cuba After the Cold War*, Ed. CARMELO-MESA LAGO, Pittsburgh–London, Pittsburgh University Press, 1994. A kubai gazdaság helyzetéhez: NAGY Sándor Gyula – DEXLER András: *Kubai-amerikai kapcsolatok az Obama-adminisztráció alatt. Külügyi Szemle*, 2017. Különszám, 69–90; illetve lásd a *Külügyi Szemle* legújabb, 2019-es Kuba-különszámát.

⁵ Discurso pronunciado por el Comandante en jefe Fidel Castro Ruz, primer secretario del Comité Central del Partido Comunista de Cuba y presidente de los Consejos de Estado y de Ministros, en la clausura del acto central por el XL aniversario del asalto a los cuarteles de Moncada y „Carlos Manuel de Céspedes”, efectuado en el teatro „Heredia”, Santiago de Cuba, cuba.cu/gobierno/discursos/1993/esp/f260793e.html. (Letöltés: 2019. június 12.) 1953. július 26-án a Castro testvérek társaikkal együtt fegyveres támadást intéztek a Santiago de Cuba városában található legnagyobb laktanyaegyüttes ellen. Bár a támadás sikertelen volt és a Castro fivérek is bebörtönözték, mégis Fidel Castro számára komoly nyilvánosságot biztosított, hogy saját védelmét ő maga látta el. Évekkel később a Moncada-ellen indított támadás dátumáról elnevezett Július 26-a Mozgalom fogta össze a Batista-rendszerrel szembeni ellenállást és vitte sikerre a fegyveres harcot a Sierra Maestrában.

⁶ Isabel HOLGADO FERNÁNDEZ: *¡No es fácil! Mujeres cubanas y la crisis revolucionaria*, Barcelona, Icaria, 2000, 32–36.

⁷ Jessica F. GIBBS: i. m. 27.

⁸ Isabel HOLGADO FERNÁNDEZ i. m. 32–36. Eredetileg a devizaboltok nem a kubai lakosság igényeit kívánták kielégíteni, hanem a diplomaták, a Kubában élő külföldiek, a turisták és a kubai párt- és kormányelit számára kínáltak árucikkeket.

⁹ Joseph L. SCARPACI, Jr.: „The Emerging Food and Paladar Market in Havana”. November 30, 1995 ascecupa.org/asce_proceedings/the-emerging-food-and-paladar-market-in-havana/#return-note-7231-2. (Letöltés: 2019. június 20.). A dollár kérdéséhez lásd: Giles TREMLETT: „Cuba ends affair with American dollar”. *The Guardian*, 27 Oct 2004, theguardian.com/world/2004/oct/27/cuba.giles-tremlett. (Letöltés: 2019. július 7.)

A jogszabályok változásával 1994-re már jelentős átrendeződés következett be az ágazatok szerinti foglalkoztatásban. Az állami szektorban alkalmazottak száma 24,6 %-kal csökkent, a magánszektorban dolgozók száma pedig ötszörösére növekedett (1. ábra). A hivatalos jelentések szerint 1996-ban a *cuentapropisták* száma 150.000 fő körül mozgott, ez az adat a korabeli teljes munkaerőnek nem egészen 2 %-át tette ki (2. ábra).¹⁰

1. ábra. Ágazatok szerinti foglalkoztatási struktúra (százalékban)¹¹

Ágazatok	1988	1994
Állami	94, 4	69, 8
Vegyes	–	0, 6
Szövetkezeti	1, 4	7, 8
Magán (városi és falusi)	4, 2	21, 8*

A másik figyelemreméltó jelenség a szövetkezeti tulajdonformának az előretörése, ami kicsivel több mint ötszörösére nőtt a Szovjetunió összeomlását megelőző évekhez viszonyítva. Kezdetben csak a mezőgazdasági tevékenység folytatására alakulhattak szövetkezetek. 1993 szeptemberében megalakult a UBPC (*Unidades Básicas de Producción Cooperativa*, Alapvető Szövetkezeti Termelőegységek) rendszere,¹² és ez a reform lehetővé tette, hogy a rendkívül súlyos ellátási nehézségeken valamelyest úrrá legyen a kormányzat. A törvény kimondta, hogy a szövetkezeti termelőegységek olyan jogi személyek, melyek meghatározatlan ideig rendelkeznek a föld haszonélvezetével, tulajdonosai a megtermelt javaknak, terményeiket egy társaságon keresztül, vagy annak döntése szerint értékesítik az állam számára. A fél hektárnál kisebb, félreeső helyen lévő, szövetkezeti művelésre alkalmatlan földterületeket pedig nyugdíjasok vagy a rendszeres mezőgazdasági tevékenységre valamilyen okból alkalmatlan személyek számára családi művelésbe adták saját ellátásuk biztosítása érdekében.¹³ A Barcelonai Egyetem antropológusának, Isabel Holgado Fernándeznek kubai háziasszonyokkal készített interjúból kiderül, hogy

¹⁰ Joseph SCARPACI – Ted. A. HENKEN – Archibald R. M. RITTER: „Two decades of re-aligning mundane entrepreneurship in Cuba. Dos décadas de realineación del emprendimiento cotidiano en Cuba.” *Economía, Sociedad y Territorio*, v. ol. xv i, núm. 51, 2016, 375–402, itt 379.

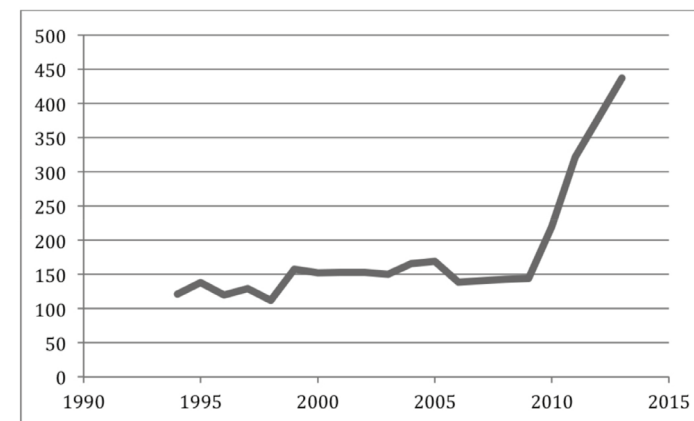
¹¹ A számadatok tükrözik a hivatalosan nem nyilvántartott független munkavállalók becsült adatait is. Forrás: Mayra ESPINA – Lilia NÚÑEZ MORENO – Lucy MARTIN et al. „Impactos socioestructurales del reajuste económico”, informe de investigación, CIPS, 1995. Idézi: Lilia NÚÑEZ MORENO: „Más allá del cuentapropismo en Cuba.” *Temas*, no. 11, julio-septiembre, 1997, 41–50. 42.

¹² Az Államtanács (*Consejo de Estado*) 1993. szept. 20-án adta ki a törvényt: Ley No. 142. A téma részletes szakirodalmát adja: Niurka PÉREZ ROJAS – Dayma ECHEVARRÍA LEÓN: „Las Unidades Básicas de Producción Cooperativas Cubanas (1993–2003). Análisis para un debate”. In: *La construcción de la democracia en el campo latinoamericano*, ed.: Hubert C. de GRAMMONT, Buenos Aires, Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales, CLACSO, 2006, 243–259.

¹³ Ley 142, art. 2. és Disposición especial

a falusi termelők által közvetlenül vagy közvetítők útján értékesített mezőgazdasági termékei 1994-ben jelentek meg a piacon és ettől kezdve, aki meg tudta fizetni a magas árakat, az tudott zöldség- és gyümölcsfélét, illetve húsárut vásárolni a piacon.¹⁴ Az áruk megjelenése együtt járt a fogyasztás 24 %-os növekedésével, ezt az arányt elsősorban a szabadáras piaci termékek megjelenésével érte el az állam.¹⁵

2. ábra. Önalkalmazásban állók Kubában, 1994–2013

Forrás: Oficina Nacional de Estadística, Havana. (A táblázatot közli: SCARPACI – HENKEN – RITTER: i. m. 379.)

A szocialista gazdasági és társadalmi berendezkedés Kubában is biztosítani kívánta a munkavállalók teljes foglalkoztatását, azonban ezen cél megvalósításának szándéka miatt olyan terheket vett magára az állam, melyek nem voltak tovább fenntarthatók. A Szovjetunió és a szovjet blokk összeomlása következtében a kubai ipari létesítmények 80%-át be kellett zárni a nyersanyagok, az üzemanyag és a pótalkatrészek hiánya következtében, gyakorlatilag minden ágazatra, így a cukoriparra is, jellemző volt az erőteljes visszaesés. A kedvezőtlen irányú gazdasági változások egyik következménye a munkaerő-kereslet csökkenése lett. A problémát még tetézte az afrikai szolgálatból hazatért katonák és a Szovjetunióból visszaérkezett kubaiak több tízezes tömege is.¹⁶ A nehézségek ellenére a kormánynak sikerült elérnie, hogy 1990–1991 között valamelyest emelkedett a foglalkoztatottak száma, mivel az állami vállalatok számára támogatást biztosítottak veszteségeik ellensúlyozására. A teljes foglalkoztatáshoz való ragaszkodás, illetve a belső munkahiány azonban más problémákat vetett fel: a munkafegyelmelazulását, a munkaerő „kapun belüli” munkanélküliségét. A termelőkénség 31%-kal csökkent az 1989–1993 közötti

¹⁴ Isabel HOLGADO FERNÁNDEZ: i. m. 33.

¹⁵ Angela Ferriol MURUAGA: „Política social cubana: situación y transformaciones”. *Temas*, no. 11, 88–98, julio-septiembre, 1997. 93.

¹⁶ Carmelo MESA-LAGO: „El desempleo en Cuba: de oculto a visible”, *Espacio Laical*, 4/2010, 59–66, itt 59.

időszakban.¹⁷ A történeteket jól tükrözi a 3. ábra, a kormányzati próbálkozások a látható munkanélküliséget 7,9%-ról képesek voltak 6,2%-ra visszazorítani, azonban a rejtett munkanélküliség ugyanebben a periódusban 7,9%-ról 34%-ra emelkedett, azaz több mint négyszeresére növekedett.¹⁸ A látható munkanélküliség mutatói 1996-ban kezdtek el javulni és 2008-ig töretlenül csökkenő tendenciát tükröztek, erre az évre látványos, majd 2009-től ismét fokozatos emelkedés következett be a munkanélküliek számában. Az említett évtől kezdődő növekvő létszám azonban korántsem jelentett olyan nagy kiugrást, mint ahogy az az 1990–1995 közötti években megfigyelhető volt.

3. ábra. A kubai munkanélküliség (látható és rejtett) adatai az 1957 és 2009 közötti időszakban

Év	Látható	Év	Látható	Rejtett	Teljes	Év	Látható
1957	16.4	1989	7.9	7.9	15.8	1999	6.3
1959	13.6	1990	7.3	10.3	17.6	2000	5.4
1960	11.8	1991	7.7	19.0	26.7	2001	4.1
1963	8.1	1992	6.1	24.2	30.3	2002	3.3
1965	6.5	1993	6.2	34.0	40.2	2003	2.3
1970	1.3	1994	6.7	32.5	39.2	2004	1.9
1975	4.5	1995	7.9	32.1	40.0	2005	1.9
1979	5.4	1996	7.6	26.6	34.2	2006	1.9
1981	5.5	1997	7.0	25.7	32.7	2007	1.8
1988	6.0	1998	6.6	25.1	31.7	2008	1.6
						2009	1.7

Forrás: Carmelo MESA-LAGO: „El desempleo en Cuba: de oculto a visible”, *Espacio Laical*, 4/2010, 59–66, itt 60.

A cuentapropista-rendszer kibontakozása: 2010–2018

2010-ben alapvető változások következtek be az immár Raúl Castro vezette Kubában. Ez év szeptemberében bejelentette, hogy a következő év januárjától 500.000 alkalmazottól kénytelen megválni az állam, de Raúl Castro megígérte, hogy „A Forradalom senkit sem hagy védelem nélkül, harcol annak érdekében, hogy minden kubai számára megfelelő feltételeket teremtsen a tisztességes munkahelyhez jutáshoz, de ez nem jelenti azt, hogy az Állam magára vállalná bárkinek is az elhelyezését több állásajánlat révén.”¹⁹ A helyzet megoldását abban látta a kormány,

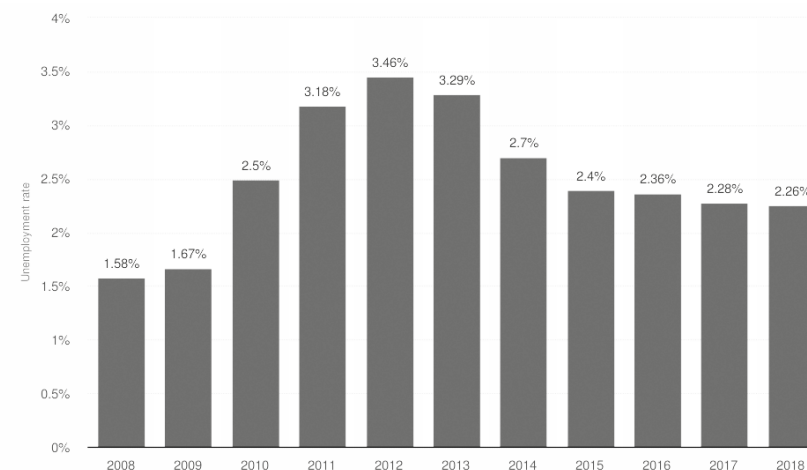
¹⁷ MESA-LAGO: i. m. 60.

¹⁸ Ángela Ferriol MURUAGA: „Apertura externa y mercado laboral: Cuba 1989–1997” (La Habana: INIE), nodo50.org/cubasi gloXXI/economia/ferriol1_280201.htm.

¹⁹ Idézi: MESA-LAGO: i. m. 61.

hogy áttereli a munkanélkülieket az önalkalmazásban állók csoportjába, azaz a munkanélkülivé vált volt állami alkalmazottak tömegét a magánszektor szívtá fel, segítve ezzel a társadalmi feszültségek kanalizálását. A számok szintjén ez azt jelentette, hogy 465.000 munkahelyet kívántak a magánszektorban létrehozni, ebből 250.000 fő önalkalmazásban dolgozik majd, 215.000-en pedig egyéb tevékenységet fognak folytatni a magánszektorban.²⁰ Utóbbiak mint fizetett magánalkalmazottak a kistermelők vagy a *cuentapropista* számára végeztek munkát. 2009-ben összesen 591.300-an dolgoztak a magánszektorban és ebből 143.000 fő, vagyis a munkavállalók 11,4%-a volt *cuentapropista*.²¹ Tehát a 2010. esztendő egyértelműen cezúraként értelmezhető a *cuentapropismo* történetében, hiszen az önalkalmazásban állók (jelen esetben többségük kényszervállalkozó) száma egyetlen korábbi évben sem mutatott ilyen nagy növekedést. A World Bank által publikált adatok alapján összeállított táblázat (4. ábra) segítségével jól nyomon követhető, hogy a 2010–2012 közötti három évben a folytonosan, de lassan növekvő látható munkanélküliségi mutatók kiugró adatokat produkáltak, majd 2013-tól csökkenés, 2015-től pedig gyakorlatilag stagnálás tapasztalható a látható munkanélküliség területén.

4. ábra. A kubai munkanélküliség adatai a 2008 és 2018 közötti időszakban

A World Bank alapján (data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=CU) közli: hstatista.com/statistics/388644/unemployment-rate-in-cuba/ (letöltve: 2019. 08. 15.), International Labour Organization, ILOSTAT database. Az adatok lekérése 2019 áprilisában történt.

Az önalkalmazás gyakorlatának elterjedése eleinte a mezőgazdaságra volt jellemző. Ezt a helyzetet segítette elő a 2008-ban kiadott 259. számú törvény (*Ley No. 259*), amely szerint a művelés alatt nem álló, állami tulajdonban lévő földterületeket használatba vehették természetes és jogi személyek egyaránt az élelmiszertermelés

²⁰ *Información sobre el reordenamiento de la fuerza de trabajo*. 2010, La Habana.

²¹ MESA-LAGO: i. m. 64.

növelése és az élelmiszerek importjának csökkentése céljából. A természetes személyek 10 éves időtartamra juthattak hozzá a földhasználat lehetőségéhez, a jogi személyek esetében 25 évre növekedett ez az időszak, és mindkét esetben további hosszabbításra van lehetőség. A jogi szabályozás a földhasználat harmadik személy számára történő átruházását, illetve elidegenítését nem engedélyezte.²² A 2010-es nagy elbocsájtási hullámot követő évben már 1.387.936 hektárnyi terület került a mezőgazdasági munkát egyéni művelésben végző parasztok kezébe és erre az időszakra az állattenyésztés nagyobb részben (59,9%) a magántermelőkhez kötődött. A növénytermesztésben a rizstermelés 8,6%-át, a cukornád termelésének 3,1%-át, a kávé termelésnek 2,3%-át, a gyümölcs és dohánytermesztésnek 2%-át szintén a magántermelők állították elő.²³

Az állami szektorból kikerült munkavállalókat azzal is segítette az állam, hogy kisebb kölcsönöket vehettek fel vállalkozásaik elindítására.²⁴ A cezúrát jelentő 2010. esztendő előtti évben a foglalkoztatási struktúrában az önalkalmazásban állók mindössze 2,7%-át tették ki, 84,1% állami alkalmazásban állt, 4,5% mezőgazdasági szövetkezetben dolgozott, 8,7% egyéb munkát végzett, többek között önálló kisgazdaként a mezőgazdasági magánszektorban dolgozott.²⁵ A CEPAL által közre adott adatok szerint 2010 októberében 157.300 önalkalmazásban álló személyt tartottak nyilván Kubában és ebben az évben 178 szakma gyakorlását engedélyezték számukra.²⁶ A következő évben ugrásszerűen megnőtt, gyakorlatilag a duplájára emelkedett az önalkalmazásban állók aránya, 2011-ben már 392.000 engedéllyel rendelkező személyről beszélhetünk, vagyis egy év alatt 37,5%-kal nőtt a számuk. A drasztikus politikai intézkedést követő évben (2012) megtorpant a létszámbeli növekedés, stagnált a számuk (394.000), majd ezt követően folyamatos növekedéssel kell számolni. A legutolsó adat az önalkalmazásban állók számáról a kubai Nemzeti Statisztikai és Információs Hivataltól származik, eszerint 2018-ban 580.800 önalkalmazásban álló személyt tartottak nyilván, összesen pedig 1.415.700 fő dolgozott ebben az évben a magánszektorban.²⁷ A Munka és Társadalombiztosítási Minisztérium (*Ministerio de Trabajo y Seguridad Social*) nyilvántartása szerint 2019 májusára az engedéllyel önalkalmazásban állók száma 605.000 főre emelkedett, ami azt jelenti, hogy a női munkaerőnek a 35 %-a, a fiatal munkavállalóknak a 32%-a önalkalmazásban dolgozik.²⁸

²² Ley No. 259. *Gaceta Oficial de la República de Cuba*. Ministerio de Justicia. No. 24, 93–95. (11 de julio de 2008, La Habana)

²³ CEPAL, *Informe Macroeconómico*, 2011–2012, Cuba, 2.

²⁴ *Granma Internacional*, 2010.

²⁵ Lásd MESA-LAGO: i. m. 63.

²⁶ *Cuentapropistas: A Survey of Cuban Entrepreneurs*. October 26 – November 25, 2017. Center for Insights in Survey Research.

²⁷ *Panorama Económico Social. Cuba 2018*. Edición Julio 2019. Oficina Nacional de Estadística e Información. La Habana, 2019. 29.

²⁸ cibercuba.com/noticias/2019-07-09-UI-e129488-s27061-son-605-mil-cuentapropistas-registrados-cuba%20.

Bár a kormány 2017-re a *cuentapropistas* számára már 207 szakma gyakorlását tette lehetővé, a *Center for Insights in Survey Research* reprezentatív felmérése is jól tükrözi, hogy az önalkalmazásban állók tevékenysége legnagyobb mértékben (62%) öt terület között oszlik meg: lakáskiadás (14%), művészeti tevékenység (13%), taxizás (12%), *paladarok* (kis éttermek) működtetése (12%) és kézműves termékek árusítása (11%). A fennmaradó 38% közé sorolható többek között a személyi szolgáltatások (kozmetika, fodrászat, masszázs stb.) köre, az építőipari, a mezőgazdasági tevékenység (2%) vagy a régiség- és könyvkereskedelem is (3%). Az mindenképpen meglepőnek mondható, hogy az utóbbi tevékenység népszerűségében, ha kis mértékben is, de megelőzi a mezőgazdasági munkát, igaz sokkal könnyebb feladatnak tűnik régiségekkel kereskedni, mint a nehéz kubai klimatikus viszonyok közepette a földeken dolgozni vagy állattenyésztéssel foglalkozni.

A *Center for Insights in Survey Research* kutatása azt mutatja, hogy a megkérdezettek több mint háromnegyede (85%) 0-4 fő közötti alkalmazottal rendelkezik, az egyedül dolgozók aránya a legmagasabb (31%), de rögtön a nyomában ott vannak az egy alkalmazottat foglalkoztatók (30%), a 2-4 főt alkalmazók száma kicsit lemaradva (24%) a harmadik helyen áll. Bár szignifikánsan kisebb csoportot képviselve (10%), de jelen vannak azok a *cuentapropistas* is a társadalomban, akik 5–8 fő közötti létszámban foglalkoztatnak alkalmazottakat vállalkozásuk működtetéséhez. Ez az adatsor világítja meg leginkább, hogy az önalkalmazásban dolgozók 945.800 fős csoportja (az engedéllyel és engedély nélkül működők együttes száma) ellenére miért dolgozhat 1.415.700 fő a magánszférában.²⁹

Tovább finomítja ismereteinket a felmérésnek az a kérdése, hogy a *cuentapropista* státusz jelenti-e a meginterjúvált személy alkalmazásának egyetlen formáját. A válaszadók több mint háromnegyede (84%) csak mikro-vállalkozásból él. Az adatsor alapján ismeretes, hogy 63% számára egyetlen bevételi forrás a jelenlegi státusza, 21% azonban egy másik *cuentapropista* munkával is rendelkezik. 10% pedig az állami szektorban végzett munkája mellett foglalkozik *cuentapropista* tevékenységgel.

Margarita González Fernández, a Munkaügyi és Társadalombiztosítási miniszter bejelentése szerint 2018 októberében a hivatalosan regisztrált *cuentapropistas* száma 588.000 főt tett ki, azonban csaknem ugyanekkora azoknak a száma, akik mindenféle hivatalos engedély nélkül végzik tevékenységüket önalkalmazás formájában. Ez utóbbi jelenséggel kapcsolatban 2015-ben Ted A. Henken amerikai szociológustól származnak adatsorok, akinek kutatásai szerint az adott évben 505.000 engedéllyel rendelkező *cuentapropista* dolgozott Kubában. Rajtuk kívül, a Brookings Intézet (*Brookings Institute*) kutatásaira támaszkodva, több mint 606.000 főre becsüli az engedéllyel nem rendelkező *cuentapropistas* számát, összesen tehát jóval több mint egymillió önalkalmazásban álló munkaerő dolgozott Kubában az említett évben.³⁰ Nincs okunk feltételezni, hogy a következő években komoly ja-

²⁹ *Panorama Económico Social. Cuba 2018*. Edición Julio 2019. Oficina Nacional de Estadística e Información. La Habana, 2019. 29.

³⁰ Ted A. HENKEN: Entrepreneurial Activity in Cuba's Private Sector. The Changing Policy Landscape,

ulás következett volna be az adminisztrációs és pénzügyi fegyelem tekintetében és biztosan nem járunk távol az igazságtól, ha a korábbi évek tapasztalata alapján közel hétszáz ezer főre becsüljük a 2018-ban engedély nélkül dolgozó önalkalmazottak számát.

A turizmus és a cuentapropismo

Két okból is érdemes a turizmus kérdését röviden kiemelni vizsgálódásainkon belül. Egyrészt, mivel az önalkalmazásban állók legnagyobb mértékben a turizmushoz kapcsolódóan végzik szolgáltató tevékenységüket (szállás, étterem, taxi, souvenir, idegenvezetés stb.), másrészt, mert Kuba gazdasági megerősödésének egyik záloga ebben a gazdasági ágazatban keresendő. Ezt a tényt mára az állam is tudomásul vette, éppen ezért a 2030-ig szóló fejlesztési terv több mint duplájára, 15 millió főre kívánja növelni az országba látogató turisták számát úgy, hogy 5 millió látogatót az országban megálló *cruise* hajókról szándékoznak fogadni, a rendelkezésre álló szállások számát pedig duplájára, 50.000 ágyról 100.000 ágyra akarják növelni. A kitűzött célt segíti elő az önalkalmazásban állók kezén lévő 2000 magánétterem és hozzávetőlegesen 22.000 kiadó szoba is.³¹ A Kubába irányuló, évről évre növekvő turizmus fejlődését Kanada mellett a legnagyobb mértékben az USA-ból érkező turisták száma befolyásolja. Az Obama adminisztráció még 2016 márciusában engedélyezte a rendszeres kereskedelmi célú léggépjáratok és *cruise* hajójáratok indítását az Amerikai Egyesült Államokból a szigetországba és ezek a változások kedvező hatással voltak a kubai turizmus fejlődésére: csak 2017-ben 619.000 amerikai turista látogatott Kubába.³² A Kubába irányuló turizmus növekedése töretlenül bizonyult, a *Ministerio de Turismo* adatai szerint 2018-ban is: az Észak-Amerikai Egyesült Államokból érkezők (kubai és nem kubai származásúak együttesen) száma ebben az évben 1.121.108 fő volt (5. ábra). 2019 első négy hónapjában pedig 93,5 %-kal több amerikai turista érkezett Kubába, mint 2018 hasonló időszakában.³³

A turizmus szárnyalása azonban nem jár együtt a magánvállalkozói réteg számának ugrásszerű növekedésével, ugyanis 2017-ben a kubai vezetés váratlanul felfüggesztette új éttermek és *bed-and-breakfast* szálláshelyek engedélyeinek a kiadását. A hivatalos magyarázat szerint az adócsalás és a vagyonfelhalmozás megfékezésé-

2015 november worldpolicy.org/wp-content/uploads/2015/12/CEF-Entrepreneurial-Fact-Sheet.pdf (letöltés: 2019. július 20.)

³¹ Mimi WHITEFIELD: „Cuba reins in entrepreneurs who take free enterprise too far”. *Miami Herald*, 2017. július 31. miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/cuba/article164537447.html. (Letöltés: 2019. július 22.)

³² Sergio BUSTOS: „Rubio, Diaz-Balart want Trump to charge Cuba's Castro for '96 shootdown of planes”. *Politico Florida*, 2018. május 22. politico.com/states/florida/story/2018/05/22/rubio-diaz-balart-want-trump-to-charge-cubas-castro-for-96-shootdown-of-planes-433300. (Letöltés: 2019. július 25.)

³³ „Number of Tourists to Cuba Almost Doubles”, *havana-live.com/number-of-us-tourists-to-cuba-almost-doubles/* (Letöltés: 2019. augusztus 2.)

re vezetett be a kormány 2018 decemberében újabb intézkedéseket. Bár elismerték a kisvállalkozások szükségességét, de az állami tulajdon túlsúlya felett éberlen örködik a hatalom, éppen ezért inkább a kisvállalkozások szigorúbb ellenőrzését kívánták megvalósítani. Az új intézkedések következtében a kubai vállalkozóknak minden ügyletet az állami bankokban kezelt számlákon keresztül kell lebonyolítaniuk. A magas jövedelmet biztosító vállalkozásokra új adókat vetettek ki és azok, akik barátaik vagy rokonaik nevére jegyeztették be vállalkozásaikat, arra számíthatnak, hogy véglegesen megfosztják őket a hivatalos engedélyüktől.³⁴ Összességében húsz területen hozott változtatást a kormány a 2018. december 7-ig érvényben lévő szabályokhoz képest. Az étel és ital szolgáltatást egy általános gasztronómiai szolgáltatást lehetővé tevő engedély biztosította, az új szabályozás azonban ketté választotta a korábbi egyetlen engedélyt és külön kategóriaként kezeli a bárakat és szórakozóhelyeket, illetve az éttermeket. A szigorítás ugyanakkor lehetővé teszi, hogy az éttermek átlépjék a maximum 50 fő kiszolgálását előíró limitet, most már csupán az éttermi szolgáltatást biztosító helyszín mérete képez határt a befogadható létszám tekintetében. Az újonnan kiállított engedélyek csak egyfajta tevékenység folytatására érvényesek, ami visszalépést jelent a korábbi időszakhoz képest. Bejelentették, hogy nem adnak ki engedélyeket a mezőgazdasági termékek nagy- és kiskereskedői számára, a rekreációs felszerelések üzemeltetőinek, mivel e szolgáltatások sok esetben bűncselekményekkel voltak kapcsolatba hozhatók. A rendelet hatálybalépését követően az engedélyekben részesülőknek 90 nap áll rendelkezésére, hogy az új jogszabályoknak megfelelően működtessék vállalkozásaikat. Az állam minden formában biztosítani kívánja az új jogi szabályozás megismerését a *cuentapropista* réteg számára, ezért az interneten hozzáférhetővé teszi a szabályozást tartalmazó közlönyt (*Gaceta Oficial*), de az újságíróknál is megvásárolható a kiadvány és arról is gondoskodnak, hogy minden engedéllyel rendelkező, önalkalmazásban álló személyhez ingyen jussanak el az információk. Marta Feitó, munka- és társadalombiztosítási miniszterhelyettes kifejtette a változásokat bejelentő sajtótájékoztatón, hogy az állam tovább kívánja fejleszteni az önfoglalkoztatást, különösen azért, mert az egyéb előnyök mellett a termékek és a szolgáltatások minőségét javította, valamint azért, mert az alkalmazási viszonyok átrendeződését megkönnyítette.³⁵

Az említett rendelkezések jól megmutatják, hogy Raul Castro és Diaz-Canel rendkívül óvatos a magánszektor növekedésének kérdése tekintetében, korlátozására annak érdekében került sor, hogy megakadályozzák a magánvagyon koncentrációját és megóvják a társadalomszerkezet gyors átalakulását.

³⁴ Michael WEISSENSTEIN – Andrea RODRÍGUEZ: „Cuba Lifting Freeze on New Private Tourism Businesses”. *City News*, 2018. július 10. citynews1130.com/2018/07/10/cuba-unfreezing-growth-of-private-tourism-businesses/ (Letöltés: 2019. augusztus 5.)

³⁵ „Cuba publishes new self-employment regulations”. *Progreso Weekly*, 2018. július 16., progresoweekly.us/cuba-publishes-new-self-employment-regulations/ (Letöltés: 2019. augusztus 5.)

5. ábra. A Kubába érkezett turisták száma (származási helyük alapján)

Visitor arrivals in Cuba, 2018 (by origin)		
Origin	Total	% Difference 2017-2018
Canada	1,109,630	-2.6
United States (non-Cuban)	638,365	+3.0
Cubans living abroad	600,049	+15.95
from United States	521,059	+20.45
from other countries	78,990	-6.7
Germany	208,506	-14.3
France	197,521	-5.7
United Kingdom	189,963	-7.6
Italy	177,852	-22.0
Mexico	171,945	+21.1
Spain	167,969	-1.0
Russia	137,440	+29.7
Argentina	97,484	-2.1
China	49,944	+8.8
Chile	49,889	+12.9
Netherlands	47,614	-9.4
Colombia	45,966	+11.7
Brazil	41,088	+15.3

From Ministry of Tourism of the Republic of Cuba (MINTUR); ONE; and Cuba Standard
 Forrás: cubatrade.org/blog/2019/2/7/cuba-reports-2018-visitor-statistics

Összegzés

Az eddigiek alapján összességében megállapítható, hogy a *cuentapropista* egy olyan önalkalmazásban álló személy, aki alapvetően a középfokú vagy egyetemi végzettséggel rendelkező fehér kubaiak köréből kerül ki legnagyobb létszámban. A Szovjetunió összeomlását követő nehéz gazdasági helyzet kényszerítette ki Kubában az önalkalmazási forma hivatalos engedélyezését, az állami intézményekből, gyárakból történő nagy létszámú elbocsátások következtében. A hatalom oldaláról nem kis erőfeszítéssel járt a munkavállalói szektorban egy ilyen réteg megjelenése, mivel az egyenlőség elvén alapuló szocialista társadalom fogalmába sem személyesen Fidel Castro, sem a kubai pártvezetés számára nem fért bele annak a mikrovállalkozónak az alakja, aki a piacon az állam vezető keze nélkül, saját maga boldogul. A politikai bizonytalanságnak köszönhető, hogy csak rendkívül óvatosan, túlszabályozott formában engedélyezték az első *cuentapropisták* tevékenységét 1993-ban, mára létszámuk azonban elérte a munkaerő 13%-át. Hogy elejét vegye a kormányzat ezen réteg gyors meggazdagodásának, a társadalomszerkezet erős errodálásának, rendkívül magas adókkal sújtotta őket. A *cuentapropisták* jövedelemadója 1998–2008 között 41%-ról 45%-ra emelkedett, majd három éven belül elérte a 47%-t, azaz tulajdonképpen jövedelmüknek csaknem a felét lefölezte az állam. A magas adóterhek ellenére a *cuentapropista* réteg átlagkeresete az állami fizetések átlagának közel háromszorosa, ezért nem tekinthető üres szófordulatnak az a megállapítás, hogy irigyelt társadalmi csoportot

képviselnek országszerte.³⁶ Úgy gondolom, a számok tükrében nem tekinthető véletlennek, hogy 2019-ben fizetésemelést jelentett be és hajtott végre a kubai kormány a költségvetési szektorban és a nyugdíjak területén.³⁷ Mindenáron szeretnék elkerülni a társadalom szétszakadását, a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségének nagyobb mértékét. Ugyanakkor az is nyilvánvaló a politika számára, hogy az önalkalmazási forma megkerülhetetlen, hiszen a rendkívül nehéz gazdasági helyzetben az önalkalmazásban állók jelentették a kiutat az esetleges társadalmi feszültségek levezetésére.

Rezümé

A tanulmány a Kubában 1993 óta ismét felbukkanó *cuentapropismo*, azaz az önalkalmazás jelenségével foglalkozik, és azt kívánja vizsgálni, hogy napjainkban milyen helyzet jellemzi a *cuentapropismo* intézményét, a hatalom hogyan viszonyul hozzá, illetve a jogszabályi változások milyen további irányt szabnak e gazdasági-társadalmi jelenség számára. A munka három forrásbázis adataira támaszkodik. Egyrészt az ENSZ keretében működő CEPAL (*Comisión Económica para América Latina y el Caribe*, Latin-Amerika és a Karib térség Gazdasági Bizottsága) éves jelentéseire, valamint a *cuentapropismo* kérdését is érintő felmérések (2017, 2018) eredményeire, illetve a kubai Nemzeti Statisztikai és Információs Hivatal (Oficina Nacional de Estadística e Información, ONEI) adataira. A hivatkozott független felméréseket nem kubai intézmények készítették, ezért jó ellenpontját alkotják a kubai hivatalos adatközléseknek.

Kulcsszavak

Kuba, *cuentapropismo*, Fidel Castro, Raúl Castro, önalkalmazás, szocialista társadalom

Abstract

Self-employment in Cuba 1990–2018

The study examines a growing group of self-employed workers, cuentopropistas emerging in Cuba, from the beginning until 2018. The analysis is based on three groups of sources: the annual reports of CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe, Economic Commission for Latin America and the Caribbean) and the results of surveys on the issue

³⁶ Carmelo MESA-LAGO: Sistemas de protección social en América Latina y el Caribe: Cuba. CEPAL, Santiago de Chile, 2012. 17. A szerző 2,8 szorosára becsülte ezt az arányt.

³⁷ cubadebate.cu/noticias/2019/06/27/gobierno-cubano-aprueba-incremento-salarial-y-medidas-para-impulsar-la-economia/#.XXUrEjYzbiW

of cuentapropismo (2017, 2018) and the datas of the National Bureau of Statistics and Information of Cuba (Oficina Nacional de Estadística e Información, ONEI).

Keywords

Cuba, unemployment, cuentapropismo, Fidel Castro, Raúl Castro, self-employment, socialist society

ANNA BARTNIK

The Future of Hispanics Under Donald Trump's Immigration Policy – a Debate Based on the First Years of the Presidency

Since the second half of the XX century, American immigration policy has been strongly affected by the flow of Latin American immigrants. The Hart-Cellar Act (the Immigration and Nationality Act), enacted in 1965, prioritized family reunification. For many Hispanic immigrants already present in the USA, it meant that they were granted an opportunity to bring their numerous relatives to live on American soil with them. Apart from the immigration law, there were many reasons that made Latin Americans dream about entering the United States. To paraphrasing Ravenstein's theory, they were both "pulled" and "pushed" to migrate. A simple comparison of the economies of sending countries and the USA shows the existence of deep disparities. The opportunities offered by the American economy acted as a strong factor encouraging people to move northward. On the other hand, crime and lack of public security pushed Latin Americans to look for a better and safer place to live. Since the 70's, the number of Hispanic immigrants entering the USA has been steadily and inexorably growing. Today, there are an estimated 58 million Hispanics living in the USA, accounting for 18% of the nation's population. 34,4% of Hispanics are immigrants. Hispanics of Mexican origin accounted for 63,3% (36 million) of the nation's Hispanic population in 2015, by far the largest share of any origin group. Salvadorans, Cubans, Dominicans, Guatemalans and Colombians all have populations of more than 1 million, and each of these groups has also seen its population increase over the past decade.¹ Keeping in mind this large number of people of Latin American origin residing in the USA, it is important to also remember the large number of unauthorized immigrants. Estimates say there were 11 million unauthorized immigrants in the U.S. in 2015, representing 3.4% of the total U.S. population. The number of unauthorized immigrants from nations other than Mexico has grown, mainly because of the increasing number of Central Americans entering the USA without authorization.² Hispanics are an important part of American society and a challenge to state policies. Their presence is felt in many aspects of all citizens' lives. Non-Hispanics have to deal with neighbors celebrating different holidays, employees who do not speak English, or friends

¹ Antonio FLORES: 'How the U.S. Hispanic population is changing,' Pew Research Center, September 18, 2017, pewrsr.ch/2w4OfPs [Downloaded: March 13, 2018]

² Jens Manuel KROGSTAD – Jeffrey S. PASSEL – D'Vera COHN: '5 facts about illegal immigration in the U.S.,' Pew Research Center, April 27, 2017, pewrsr.ch/2oWlM93 [Downloaded March 13, 2018]